

Efter i en periode at have spillet en mindre central rolle i det globale trusselsbillede, er verdens mere end 15.000 atomspræghoveder igen i søgelyset. En blanding af aktivister, tidligere koldkrigere og nuværende politiske ledere har i de senere år udtalt deres støtte til en atomvåbenfri verden. De minder os om, at atomalderen ikke er forbi.

BLÆNDET AF ATOMET

CASPER SYLVEST

INSTITUT FOR HISTORIE, SYDDANSK UNIVERSITET

I en ny bog forsøger jeg sammen med en kollega (Rens van Munster, Dansk Institut for Internationale Studier) at kortlægge oprindelsen og udbredelsen af kritisk tænkning om kernevåben i atomalderens første årtier. Trods den omfattende forskning i atomalderens historie ved vi nemlig relativt lidt om netop de ideers karakter og genealogi.

OVERNATURLIGE KRÆFTER

I 1963 funderede David Lilienthal, tidligere leder af den amerikanske Atomenergi-kommission (AEC), over atomalderens karakter. Atomet og dets potentiale var så gigantisk, forfærdeligt og

uden for enhver forestillingsevne, at det havde forhekset det amerikanske samfund, mente Lilienthal. Den besættelse, som atomet affødte, gav det en særstatus i samtiden. Mens atomet blev udelukket fra den virkelige verden, opbyggedes en parallelverden – atomets verden.¹

Tidspunktet for Lilienthals overvejelser er ikke tilfældigt. Efter 1963 begyndte afviklingen af den mest højspændte periode i den kolde krig. Særligt tiåret fra udviklingen af brintbomben i begyndelsen af 1950'erne (samtidigt med Korea-krigen) og frem til Cuba-krisen i 1962 var præget af massiv oprustning og tilbagevendende

de supermagtsspændinger. Samtidig begyndte spredte, men insisterende røster at dissekere og kritisere atomets særlige verden og dens gradvise kolonisering af politik, samfund og kultur.

KERNEVÅBNETS INDFLYDELSE

Siden atomalderens begyndelse i Alamogordo i New Mexicos ørken i juli 1945 har kernevåben påvirket menneskelige vilkår og aktiviteter verden over. Videnskabernes organisering og formål, diplomatiet og militærstrategiers rationale, mulighederne for udforskningen af rummet, den kulturelle mediering af katastrofer og råstofudvindingens politiske økonomi er bare nogle af de områder, som ifølge ny humanistisk forskning blev afgørende forandret med opfindelsen af kernevåben.

Det er på denne tid, vi finder begyndelsen på den moderne ("anti-nuclear") fredsbevægelse – et velstuderet emne – og i analysen af den tidlige atomalder kan vi se, at en række intellektuelle i løbet af 1950'erne formulerede en stærk men også mere gennemgribende kritik af atombomben og dens implikationer. I modsætning til den tidlige agitation i atomalderens første år – drevet af videnskabsmænd under banneret "Én verden eller ingen", fokuseret på international kontrol med atomenergi og primært baseret på frygt – antog kritikken i 1950'erne en bredere, samfundsdiagnostisk karakter.

I sin nye og mere radikale form var kernevåbenkritikken dog også mindre udbredt og mindre toneangivende. Alligevel har den vist sig at være vigtig: kritikken var skinger men også indsigts-

Enewetak Atoll, 1951

FOTO: AKG-IMAGES / SCANPIX

FOTO: SAN DIEGO AIR AND SPACE MUSEUM ARCHIVE

Atomic Bomb Test, 1946

fuld, og en række af de ideer og temaer, vi i dag forbinder med 1960'erne, blev slået an i reaktionen på brintbomben. Det er i store træk denne historie, vi fortæller i bogen *Nuclear Realism: Global Political Thought during the Thermonuclear Revolution* (2015).

NUKLEARE REALISTER

Bogen fokuserer på fire intellektuelle – Günther Anders (1902-1992), John H. Herz (1908-2005), Lewis Mumford (1895-1990), Bertrand Russell (1872-1970) – vi betegner "nukleare realister". Dét, der forenede disse ellers ret forskellige tænkere, var overbevisningen om, at den liberale modernitet kun kunne afværge kollektivt selvmord ved at gentænke og nyordne sit fundament. Som tankestrømning var denne type realisme bundet til en specifik periode (primært de to årtier efter opfindelsen af atombomben og særligt perioden fra 1952-1963).

Som tanksæt var nuklear realisme udpræget interdisciplinær og transnational; det militær-

teknologiske og USA var centrale omdrejningspunkter, men de samfundskritiske analyser rakte langt videre end det. I sit udtryk kombinerede nukleare realister politisk teori og kulturkritik, mens den som politisk teori kombinerede elementer af politisk realisme og radikalisme, som de termer forstås i historisk og politologisk forskning. Endelig var det karakteristisk for nukleare realister, at de i denne periode befandt sig i marginen af eller uden for den etablerede og institutionaliserede videnskab.

Den kritiske, outsider-rolle i samtidens debat om kernevåben skyldtes blandt andet rolleskydningen blandt forskere fra "intellektuel" til "ekspert", som atomalderen i høj grad var med til at frembringe. Nukleare realister var yderst kritiske over for den udvikling, ikke mindst fordi den symboliserede en gennemgribende tendens ved atomalderens modernitet; nemlig den videnskabelige rationalitets triumf og menneskets politiske og moralske fallit. Nukleare realister hævdede på forskellig og dog overlappende

pende vis, at frembringelsen af kernevåben var udtryk for, at en særlig enøjet form for videnskabelig rationalitet vandt frem. En rationalitet, der var optaget af midler og kvantiteter, men ikke af mål og kvaliteter.

KRITIKKEN BREDER SIG

Den form for rationalitet var dog alt for skrøbelig. *"Der vil ikke være en vinder i tredje verdenskrig"*, som Mumford formulerede det i ansatsen til en kritisk analyse af, hvad afskrækkelse indebar både rationelt, militært og moralsk.² Særligt med udviklingen af brintbomben, der kunne produceres i variationer op til 1000 gange kraftigere end Hiroshima-bomben, intensiveredes bekymringen. Bomben indvarslede en global tidsalder, hvor politikken statslige organisering både var forældet og farlig.

Herfra spredte kritikken sig til andre dele af politikken, samfundslivet og kulturen. Bomben blev et symbol på modernitetens krise. Eksempelvis påpegede nukleare realister, hvordan opbygningen af nationale sikkerhedsapparater i den vestlige verden truede individuel frihed og hæmmede pluralisme og offentlig debat i moderne samfund. Produktion af bomben og livet i dens skygge blev samtidig brugt som billedet på den passive massekultur, som en tilsyneladende autonom teknologi producerede i hverdagen og i arbejdslivet.

Kombineret med en stigende bekymring for radioaktiv nedfald i kølvandet på prøvesprængninger betød intensiveringen af nukleare realisters teknologikritik en tidlig interesse for globale miljøspørgsmål og for menneskets overlevelsesmuligheder på planeten. Kritikken rejste både spørgsmål om befolkningstilvækst og madproduktion og om menneskets forandring af planeten (et tema, vi i dag forbinder med den "Anthropocene" tidsalder).

FREMTIDEN ER EN TIDSLOMME

Teknologiens – og ikke mindst atomteknologiens – vide forgrening og fremmedgørende effekter i store dele af det sociale liv vanskeliggjorde en slagkraftig opposition. I denne analyse var bomben central, selve symbolet på, hvordan teknologi frembragte konformitet og samtykke. Fordi produktionen af kernevåben var splittet op i mindre processer, var deres moralske implikationer uoverskuelige. Borgeren blev derfor reduceret til et tandhjul i en større maskine. Tilsvarende kan man sige, at fremtiden ikke længere var et åbent rum, men en tidslomme, der var koloniseret og inkluderet

Bomben indvarslede en global tidsalder, hvor politikken statslige organisering både var forældet og farlig.

i nutiden, gennem projektioner, trends, simulering og planlægning. Atomets verden var ikke bare lukket, den var også ekspansiv.

I en ofte apokalyptisk tone påpegede nukleare realister, hvordan en katastrofe kun kunne afværges gennem en større "moralisk" transformation, hvor menneskets æstetiske, excentriske, etiske, følelses- og forestillingsmæssige evner skulle kultiveres i langt højere grad. Kun derigennem kunne et globalt perspektiv på menneskets problemer i atomalderen vinde fodfæste. *If politics means anything today, it must become 'the art of the impossible'*, hævdede Lewis Mumford.³

I deres umiddelbare samtid opnåede denne tilgang til atomets verden kun begrænset indflydelse. Tankegodset levede dog videre i de efterfølgende årtier og satte sig spor i miljø- og fredsbevægelserne og i oprøret mod politisk autoritet. I dag er situationen en anden. I en tid, hvor udgifterne til kernevåben og national sikkerhed igen stiger, er det på sin vis overraskende, at kun brudstykker genfindes i debatten og i den aktuelle kampagne for en atomvåbenfri verden. Nukleare realister ville ikke være i tvivl: Vi er fortsat blændet af atomet.

¹ David E. Lilienthal, *Change, Hope and the Bomb* (Princeton: Princeton University Press, 1963), s. 18.

² Lewis Mumford, *In the Name of Sanity* (New York: Harcourt Brace and Company, 1954), s. 88.

³ Lewis Mumford, 'Alternatives to the H-Bomb', *New Leader*, 28 June 1954, s. 7.

Rens van Munster & Casper Sylvest, *Nuclear Realism: Global Political Thought during the Thermonuclear Revolution* (London: Routledge, 2015).